

1930 1946

DÖNEMİNDE DÂHİLİYE VEKÂLETİNİN İDARESİ

Dr. Selim ÇAPAR

1930 1946

1938 yılı önemli bir değişim yılına denk gelmektedir. Çünkü Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de hayatını kaybetmiştir.

1. HÜKÜMETLER VE DÂHİLİYE VEKİLLERİ

Heper (2006: 41), devlet geleneği içinde Osmanlı döneminden Cumhuriyete, belli başlı politikaları toplum kesimlerinden bağımsız tespit edebilme gücüne sahip aşkın bir devlet anlayışı ve zayıf bir toplum mirasının kaldığına işaret eder. Bu bağlamda, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de bürokratik seçkinler aşkın devleti, toplumu bir arada tutabilmek için vazgeçilmez bir araç olarak görmeye devam ettiler. Bu doğrultuda, merkezîyetçi bir yaklaşım içinde tekçi bir devlet yapılanması anlayışı benimsendi. 1924 Anayasası bu anlayış doğrultusunda biçimlenmişti. 1924'te Kanun-i Esasî'nin iki temel ilkesi (yetki genişliği ve görev ayrımı) esasında, tekçi (üniter) devlet formülü ile yeni bir düzen oluşturuldu; bu formülün içi de, köy (1924), vilayet (1929) ve belediye (1930) yasalarıyla yetki genişliğinin baskın olarak kullanıldığı merkezîyetçilikle doldurulduğu görülmektedir (Aslan, 2006: 238). Bu ortamda, Dahiliye Vekaleti'ni biçimlendiren teşkilat kanunu ve personel rejimini düzenleyen kanun 1930 yılında çıkarılmıştır.

IV. İnönü Hükümeti 1 Kasım 1927 tarihinde göreve başlamıştır. Hükümette Dâhiliye Vekâleti görevi, Muğla Milletvekili Şükrü Kaya'ya verilmiştir. Şükrü Kaya bakanlık görevini 11 yıl süreyle üstlenmiştir (Yalçın, 1990: 130). Dolayısıyla V. İnönü Hükümeti (27 Eylül 1930- 04 Mayıs 1931); VI. İnönü Hükümeti (04 Mayıs 1931-01 Mart 1935); VII. İnönü

Hükümeti (01 Mart 1935-01 Kasım 1937) ve I. Bayar Hükümeti (01 Kasım 1937-11 Kasım 1938)'nin Dâhiliye Vekili olarak Şükrü Kaya'nın görev yaptığı görülmektedir (Yalçın, 1990: 130-136).

1938 yılı önemli bir değişim yılına denk gelmektedir. Çünkü Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine boşalan Cumhurbaşkanlığına, 11 Kasım 1938 tarihinde İsmet İnönü seçilmiştir. İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ile birlikte hükümeti kurmak üzere yeniden Celal Bayar görevlendirilmiştir. II. Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939)'in Dâhiliye Vekili Refik Saydam olmuştur (Yalçın, 1990: 136). Başka bir ifadeyle, 11 yılı aşkın bir süredir Dâhiliye Vekili olarak görev yapan Kaya'nın görevi sona ermiştir.

Daha önceki kabinenin Dâhiliye Vekili Refik Saydam, I. Saydam Hükümetini (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) kurmuş ve Dâhiliye Vekâletine Faik Öztürk getirilmiştir (Yalçın, 1990: 137). II. Saydam Hükümeti (03 Nisan 1939-09 Temmuz 1942)'nde Dâhiliye Vekili olarak iki isim görev üstlenmiştir. Önceki kabinenin Dâhiliye Vekili Faik Öztürk 08 Mayıs 1942 tarihine kadar görevine devam etmiş, bu tarihten itibaren Ali Fikri Tüzer görevi üstlenmiştir.

I. Saraçoğlu Hükümeti (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943)'nde Ali Fikri Tüzer Dâhiliye Vekili olarak yeniden görevlendirilmiştir. Ancak kendisinin görevi başında ölümü dolayısıyla, 17 Ağustos 1942 tarihinden itibaren görevi Recep

Peker üstlenmiştir. II. Saraçoğlu Hükümeti (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946)'nde Dâhiliye Vekâleti görevini başlangıçta yine Recep Peker üstlenmiştir. Ancak 20 Mayıs 1943 tarihinden itibaren Peker görevini Hilmi Uran'a devretmiştir. 07 Ağustos 1946 tarihine kadar Hilmi Uran Dâhiliye Vekili olarak görev yapmıştır. Önceden Dahiliye Vekilliği görevi yapmış olan Recep Peker'in Başbakanlığı ile kurulan hükümetin (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer olmuştur. Netice itibarıyla 1930-1946 yılları arasında görev yapan vekil (bakan) sayısı yedi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1).

1927 yılından 1938 yılına kadar Dâhiliye Vekili olarak görev yapan Şükrü Kaya, Çankaya Köşkü'ne yakın bir kişi olarak bilinirdi. Dolayısıyla Atatürk'ün bakanı olarak nitelendirilebilmektedir (Solak, 2013). Hatta Atatürk'ün ebediyete intikali sonrasında Cumhurbaşkanı adayı olarak adının geçtiği de ifade edilmektedir (Solak, 2013: 14). Bu bağlamda, 11 Kasım 1938 tarihinde İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında kurulan hükümette yer almamış ve yapılan ilk seçimlerde aday gösterilmemiştir. Bu dönemde kurulan hükümetlerde Dâhiliye Vekili olarak görev alan Refik Saydam ve Recep Peker'in daha sonra Başvekil olarak görev yaptıkları dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, Dâhiliye Vekillerine yönelik gösterilen bu hassasiyet, Dâhiliye Vekâlet'inin kabinede özel önem verilen temel bir bakanlık olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

2. MÜSTEŞARLAR

1930 yılından 1946 yılının sonuna kadar on müsteşar göreve gelmiştir (Tablo 2). Bu müsteşarların içinde Vehbi Demirel'in iki defa görev aldığı, ilk görev süresinin 4 yıla, ikinci görev süresinin ise 4 aya yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 1. 1927-1946 Yılları Arasında Dâhiliye Vekilleri (İçişleri Bakanları)

HÜKÜMET	ADI SOYADI	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
IV. İnönü Hükümeti	Şükrü Kaya	01 KASIM 1927	27 EYLÜL 1930
V. İnönü Hükümeti	Şükrü Kaya	27 EYLÜL 1927	04 MAYIS 1931
VI. İnönü Hükümeti	Şükrü Kaya	04 MAYIS 1931	01 MART 1935
VII. İnönü Hükümeti	Şükrü Kaya	01 MART 1935	01 KASIM 1937
I. Bayar Hükümeti	Şükrü Kaya	01 KASIM 1937	11 KASIM 1938
II. Bayar Hükümeti	Refik Saydam	11 KASIM 1938	25 OCAK 1939
I. Saydam Hükümeti	Faik Öztrak	25 OCAK 1939	03 NİSAN 1939
II. Saydam Hükümeti	Faik Öztrak	03 NİSAN 1939	08 MAYIS 1942
	Ali Fikri Tüzer	08 MAYIS 1942	09 TEMMUZ 1942
I. Saraçoğlu Hükümeti	Ali Fikri Tüzer	09 TEMMUZ 1942	17 AĞUSTOS 1942
	Recep Peker	17 AĞUSTOS 1942	09 MART 1943
II. Saraçoğlu Hükümeti	Recep Peker	09 MART 1943	20 MAYIS 1943
	Hilmi Uran	20 MAYIS 1943	07 AĞUSTOS 1946
Peker Hükümeti	Şükrü Sökmensüer	07 AĞUSTOS 1946	10 EYLÜL 1947

Tablo 2. 1930 -1950 Yılları Arasında Dâhiliye Vekâleti Müsteşarları

Adı-Soyadı	Başlangıç tarihi	Ayrılış Tarihi
Faik Ali Bey	26 Haziran 1930	23 Ekim 1932
Vehbi DEMİREL	24 Ekim 1932	01 Haziran 1936
İbrahim Sabri ÇITAK	14 Haziran 1936	02 Aralık 1938
Vehbi DEMİREL	03 Aralık 1938	30 Mart 1939
Mehmet Nazif ERGİN	30 Mart 1939	15 Temmuz 1940
İbrahim Ethem AYKUT	29 Temmuz 1940	25 Aralık 1941
Mehmet Fuat TUKSAL	23 Mayıs 1942	10 Ocak 1944
Hasan Faik TÜRELİ	17 Ocak 1944	22 Haziran 1945
Mustafa Sabri ÖNEY	06 Ağustos 1945	16 Ekim 1946
Ahmet İhsan AKSOY	11 Kasım 1946	16 Ağustos 1950

Bu dönemde en uzun süre görev yapan müsteşar yaklaşık 4 yıllık süre ile Vehbi Demirel'dir. Diğer müsteşarlar ise genellikle iki yıldan az bir süre ile görevde kalmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde, 1932-1936 yılları hariç tutulmak üzere, genel olarak müsteşarlık görevi ile ilişkili olarak bir istikrarsızlıktan söz edilebilir.

3. PARTİ-DEVLET BÜTÜNLEŞMESİ

1930-1946 yılları arasındaki dönemde bir ara, parti-devlet bütünleşmesi süreci yaşanmıştır. Cumhuriyet Döneminin başında 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulması ile başlayan çok partili siyasal yaşam

denemeleri başarılı olamamıştı. Bu başarısızlık üzerine, 1930'lu yıllarda tek parti yönetiminin güçlendirilmesi ve tek partili siyasal sistemin ideolojisinin oluşmasına yönelik çabaların görüldüğü bir süreç ortaya çıkmıştır. 1931'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkasının III. Kurultay'ında, Kemalizm partinin resmi ideolojisi olarak benimsendi. "Altı ok" olarak tabir edilen ilkeler kabul edildi. 1935'te toplanan IV. Büyük Kurultay'da CHF adı, CHP'ye dönüştürüldü ve parti-devlet bütünleşmesi yönünde önemli adımlar atıldı (Solak, 2013: 285). Katı bir devletçilik izleneceği ilan edildi. Genel sekreter Recep Peker, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parti devleti olduğunu vurguladı.

1936 yılına gelindiğinde Atatürk ve CHP yöneticileri tarafından, parti faaliyeti ile hükümet yönetimi arasında daha sıkı bir yakınlık ve uygulama birliği sağlandığı takdirde, hükümet uygulamalarının halk tarafından benimsenmesinin daha kolay olacağı düşüncesinden hareketle Parti Genel Sekreterliği'nin bir bakan tarafından yürütülmesinde karar kılındı (Solak, 2013: 285). CHP Genel Sekreteri, müfettişler ile bazı vali ve yerel yöneticiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle 15 Haziran 1936'da Recep Peker Genel Sekreterlik görevinden Atatürk tarafından alındı (Solak, 2013: 286).

Bu gelişmeler üzerine, 18 Haziran 1936 tarihinde CHP Genel Başkan Vekili ve Başvekil İsmet İnönü parti teşkilatına gönderdiği bir genelge ile parti bünyesinde yapılan esaslı değişiklikleri duyurdu (Solak, 2013: 286). Buna göre, İçişleri Bakanlığı ile Parti Genel Sekreterliği birleştirilmiş, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Genel Yönetim Kurulu üyesi yapılmış ve parti genel sekreteri olarak 19 Haziran 1936'da görevine başlamıştır. 26 Haziran 1936 tarihinde Şükrü

Kaya Dâhiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri olarak İzmir'deki faaliyetlerini Başbakan İsmet İnönü'ye telgrafla bildirdiği görülmektedir.¹

Aynı zamanda valiler de, görev yaptıkları ilin parti başkanlıklarına atanmışlardı. Ayrıca genel müfettişlere kendi devlet görevleri yanında partinin faaliyet ve örgütünü denetleme yetkisi de tanınmıştır. Böylelikle parti ve devlet iç içe geçmiştir. Bir yandan, "ikili görev verilmek" suretiyle Dâhiliye Vekili ve valilerin konumları güçlendirilmiştir. Hatta Dâhiliye Vekili Kaya, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'dan sonra devlet yönetiminde üçüncü adam haline gelmiştir. 13 Şubat 1937 tarihinde CHP'nin ilkelere (altı ok) Anayasa'ya girmesi ile parti devlet bütünleşmesi daha üst bir düzeye ulaşmıştır.

1 Nisan 1937 gün ve 953 sayılı genelge ile Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, valilerin parti il başkanlığı görevini almalarından kaynaklanan yazışma usulündeki karmaşayı gidermeyi amaçlamaktadır.²

"Vekaletleri alakadar eden hususlarda Vali ve Parti Başkanları, Devletin ve her Vekaletin mümessili ve Vekaletlerin idari ve siyasi icra vasıtaları buldukları mündemiç bulunmakta olduğundan kendilerinin temsil ettikleri Vekaletlerle doğrudan doğruya muhabere eylemeleri lazımdır. Valilerin Parti Teşkilatı, Başkanlığı ödevini almalar bu kanuni durumunu değiştirmemiştir". Bu genelge "Genel İspekterlere ve bütün Vali ve İlyönkurul Başkanlarına" yazılmıştır. Bu genelgenin, 02.04.1937 tarih ve 953 (aynı sayı) sayılı ile Başbakan ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Vekiline arz edildiği görülmektedir.

Öte yandan bu durum, devletin partileşmesinden ziyade, partinin devletleşmesi yani bürokratikleşmesi ile etkinliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalması anlamına da gelmektedir (Akşin, 2010: 215). Tunçay (2006: 274)'a göre, Türkiye'de parti devlete el koymamış; tam tersine devlet kendi partisi bile olsa, bir partinin ayrıca var olmasına tahammül edememiştir. Çünkü CHP, devletin içinde erimeye başlamıştır (Solak, 2013: 287). Ancak, 1939'da toplanan V. CHP Kurultay'ından sonra parti ve devlet arasındaki sıkı bağların gevsemeye başladığı bir süreç başlamıştır. Üç yıllık parti-devlet bütünleşmesi sürecinden 1939 yılında çıkılmaya başlandığı görülmektedir.

1939 yılı Aralık ayında Dâhiliye Vekili Faik Öztrak'ın tetkik seyahatine ilişkin tespit ettiği konular ile ilgili olarak Başvekâlete 22.12.1939 tarih ve 7695 sayılı yazı ile bilgi vermektedir.³ Bu yazıdan, Dâhiliye Vekâleti ile ilgili olan konularda gereken talimatın verildiğini, diğer vekâletlerle ilgili konuların da ilgili vekâletlere arz edildiği, öğrenilmektedir. Ancak parti ile ilgili herhangi bir notun alınmadığı ve yazının sadece "Dahiliye Vekili" olarak imzalandığı görülmektedir. Dolayısıyla, Dâhiliye Vekilinin bu seyahatte parti ile ilgili bir çalışmasının olmadığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Çapar, S. (2015) "1930-1946 Döneminde Dahiliye Vekaleti", içinde T.C. İçişleri Bakanlığı Tarihi (1920-2014), Ed.: M. Çelik, Ankara: TİAV Yayınları, s. 147-153.

1 BCA 030-0-010-000-000-13-76-1

2 BCA 030-0-010-000-000-79-523-7

3 BCA 030-0-010-000-000-13-76-15